

MODERN TÜRKiYE'DE SiYASÎ DÜŞÜNCE • CİLT 6
İslâmcılık

İletişim Yayınları 1012 • Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce 6
ISBN-13: 978-975-05-0254-5 (Ciltli) • ISBN-13: 978-975-05-0003-9 (Ciltli Tk. No)
© 2004 İletişim Yayıncılık A.Ş. / 1. BASIM
1-5. Baskı 2004-2018, İstanbul
6. Baskı 2021, İstanbul

SAYFA ve KAPAK TASARIMI Suat Aysu

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Serap Yeğen

DİZİN Atilla Bayındır

BASKI Sena Ofset • SERTİFİKA NO. 45030

Litros Yolu, 2. Matbaacılar Sitesi, B Blok, 6. Kat, No: 4NB 7-9-11

Topkapı, 34010, İstanbul, Tel: 212.613 38 46

CILT Güven Mücellit • SERTİFİKA NO. 45003

Mahmutbey Mahallesi, Devekaldırımı Caddesi, Gelincik Sokak,

Güven İş Merkezi, No: 6, Bağcılar, İstanbul, Tel: 212.445 00 04

İletişim Yayınları • SERTİFİKA NO. 40387

Cumhuriyet Caddesi, No. 36, Daire 3, Seyhan Apartmanı,

Harbiye Mahallesi, Elmadağ, Şişli 34367 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Faks: 212.516 12 58

e-mail: iletisim@iletisim.com.tr • web: www.iletisim.com.tr

MODERN
TÜRKİYE'DE
SİYASÎ
DÜŞÜNCE

CİLT 6

İslâmcılık

GENEL YAYIN YÖNETMENİ Murat Belge
İLETİŞİM A.Ş. ADINA SAHİBİ Tuğrul Paşaoğlu
YAYIN KURULU Murat Belge, Tanıl Bora, Ahmet Çiğdem, Bağış Erten,
Murat Gültekingil, Ahmet Insel, Ömer Laçiner
EDİTÖRLER Tanıl Bora, Murat Gültekingil
YAYIN SEKRETERİ Bağış Erten
CİLT EDİTÖRLERİ
BİRİNCİ CİLT
Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası:
Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi MEHMET Ö. ALKAN
İKİNCİ CİLT
Kemalizm AHMET INSEL
ÜÇÜNCÜ CİLT
Modernleşme ve Batıcılık UYGUR KOCABAŞOĞLU
DÖRDÜNCÜ CİLT
Milliyetçilik TANIL BORA
BEŞİNCİ CİLT
Muhafazakârlık AHMET ÇİĞDEM
ALTINCI CİLT
İslâmcılık YASIN AKTAY
YEDİNCİ CİLT
Liberalizm MUSTAFA ERDOĞAN - MURAT YILMAZ
SEKİZİNCİ CİLT
Sol Düşünce MURAT GÜLTEKİNGİL
DOKUZUNCU CİLT
Dönemler ve Karakteristikler ÖMER LAÇİNER

MODERN TÜRKİYE'DE SİYASÎ DÜŞÜNCE

6 . C İ L D İ N Y A Z A R L A R I

YALÇIN AKDOĞAN • BIROL AKGÜN • BAHATTİN AKŞİT • CİHAN AKTAŞ • YASİN AKTAY
• FAHRETTİN ALTUN • CANER ARABACI • MUSTAFA AYDIN • MÜCAHİT BİLİCİ • ALİ
BULAÇ • YÜCEL BULUT • MUSTAFA KEMAL COŞKUN • ÖMER ÇAHA • RUŞEN ÇAKIR •
ŞABAN H. ÇALIŞ • FEHMİ ÇALMUK • GÖKHAN ÇETİNSAYA • MENDERES ÇINAR • AHMET
ÇİĞDEM • ÖMER DEMİR • AHMET DEMİRHAN • D. MEHMET DOĞAN • BURHANEDDİN
DURAN • SİBEL ERASLAN • ALEV ERKİLET • İSMAİL KARA • METİN KARABAŞOĞLU •
TURAN KARATAŞ • FERHAT KENTEL • ZERRİN KURTOĞLU • ÖMER LAÇİNER • ÖMER
LEKESİZ • HİLMİ MAKTAV • NURAY MERT • ÖZGÜR ORAL • ESRA ÖZCAN • ŞENNUR
ÖZDEMİR • RASİM ÖZDENÖREN • ERTAN ÖZENSEL • BEKİR BERAT ÖZİPEK • YILDIZ
RAMAZANOĞLU • OLIVIER ROY • AYŞE SAKTANBER • ALİ YAŞAR SARIBAY • S. SAYYID •
AYŞE SERDAR • NECDET SUBAŞI • SERDAR ŞENGÜL • SAİT ŞİMŞEK • BAHAR TABAKOĞLU
• MUSTAFA TEKİN • YUSUF TEKİN • LEVENT TEZCAN • ABDULLAH TOPÇUOĞLU • CİHAN
TUĞAL • HAMZA TÜRKMEN • FATMA BOSTAN ÜNSAL • AHMET YAMAN • IŞIK YANAR •
M. EMİN YAŞAR • M. HAKAN YAVUZ • MURAT YILMAZ • NUH YILMAZ

İçindekiler

Sunuş.....	13
AHMET ÇİĞDEM <i>İslâmcılık ve Türkiye Üzerine Bazı Notlar</i>	26
İSMAİL KARA <i>İslâmcı Söylemin Kaynakları ve Gerçeklik Değeri</i>	34
ALİ BULAÇ <i>İslâm'ın Üç Siyaset Tarzı veya İslâmcıların Üç Nesli</i>	48
YASİN AKTAY <i>Halife Sonrası Şartlarda İslâmcılığın Öz-Diyar Algısı</i>	68
• Mehmet Âkif Ersoy FATMA BOSTAN ÜNSAL.....	72
• Eşref Edib Fergan ve Sebülürreşad Üzerine CANER ARABACI.....	96
BURHANETTİN DURAN <i>Cumhuriyet Dönemi İslâmcılığı</i>	129
• Necip Fazıl Kısakürek RASİM ÖZDENÖREN.....	136

MENDERES ÇINAR

Kemalist Cumhuriyetçilik ve İslâmcı Kemalizm 157

- **M. Şemseddin Günaltay**
FAHRETTİN ALTUN..... 160

İSMAİL KARA

Diyanet İşleri Başkanlığı 178

- **Elmalı Muhammed Hamdi Yazır**
ÖZGÜR ORAL..... 184

ZERRİN KURTOĞLU

Türkiye’de İslâmcılık Düşüncesi ve Siyaset 201

- **1960 Öncesi İslâmî Neşriyat:
Sindirilme, Tahayyül ve Tefekkür**
NECDET SUBAŞI..... 217

BEKİR BERAT ÖZİPEK

İrtica Nedir? 236

- **Serbest Fırka’nın Mürtecileri**
BEKİR BERAT ÖZİPEK..... 245
- **Ticanîlik**
MUSTAFA TEKİN..... 260

M. HAKAN YAVUZ

Bediüzzaman Said Nursî ve Nurculuk 264

- **Said Nursî**
METİN KARABAŞOĞLU..... 270
- **Neo-Nurcular: Gülen Hareketi**
M. HAKAN YAVUZ..... 295

MUSTAFA AYDIN

Süleymancılık 308

- **Süleyman Hilmi Tunahan**
MUSTAFA AYDIN..... 314

M. EMİN YAŞAR

İskenderpaşa Cemaati 323• **Mehmet Zahid Kotku**

M. EMİN YAŞAR..... 326

• **Esad Coşan**

M. EMİN YAŞAR..... 332

• **Işıkcılık**

MUSTAFA TEKİN..... 341

YASİN AKTAY

*Modernleşme ve Gelenek Bağlamında
Dinî Bilgi ve Otoritenin Dönüşümü*..... 345• **Hayreddin Karaman**

YASİN AKTAY 348

• **Yaşar Nuri Öztürk**

ESRA ÖZCAN..... 376

• **Türkiye'nin Modernleşmesi Bağlamında
İmam-Hatip Okulları**

BAHATTİN AKŞİT - MUSTAFA KEMAL COŞKUN..... 394

NURAY MERT

Türkiye İslâmcılığına Tarihsel Bir Bakış..... 411

GÖKHAN ÇETİNSAYA

İslâmcılıktaki Milliyetçilik..... 420• **Erol Güngör**

MURAT YILMAZ..... 422

• **Nurettin Topçu**

D. MEHMET DOĞAN..... 438

• **Bir Millî İslâmcılık Serüveni: Mücadelecilik**

MUSTAFA AYDIN..... 452

ÖMER LAÇİNER

İslâmcılık, Sosyalizm ve Sol..... 469

ÖMER ÇAHA

Ana Temalarıyla 1980 Sonrası İslâmî Uyanış..... 476

- ***İslâmcılığın Dinî Çoğulluk Alanındaki Krizi***
CİHAN TUĞAL..... 493

ALİ BULAÇ

Medine Vesikası ve Yeni Bir Toplum Projesi..... 503

- ***Tarihî ve Hukukî Yönüyle
Medine Sözleşmesi / Vesikası***
AHMET YAMAN..... 514

- ***İslâmcılık ve Toplumun Kurgusu***
LEVENT TEZCAN..... 517

SERDAR ŞENGÜL

İslâmcılık, Kürtler ve Kürt Sorunu..... 525

RUŞEN ÇAKIR

Millî Görüş Hareketi..... 544

- ***Necmettin Erbakan***
FEHMİ ÇALMUK..... 550

- ***Millî Nizam Partisi'nin Kuruluşu
ve Programının İçeriği***
ALİ YAŞAR SARIBAY..... 576

- ***Millî Görüş Hareketi:
Muhalif ve Modernist Gelenek***
M. HAKAN YAVUZ..... 591

NUH YILMAZ

İslâmcılık, AKP, Siyaset..... 604

- ***Adalet ve Kalkınma Partisi***
YALÇIN AKDOĞAN..... 620

MURAT YILMAZ

Darbeler ve İslâmcılık..... 632

- ***28 Şubat ve İslâmcılar***
BEKİR BERAT ÖZİPEK..... 640

YUSUF TEKİN - BİROL AKGÜN

İslâmcılar - Demokrasi İlişkisinin Tarihî Seyri..... 652

- ***İslâmî Eğilimli Sivil Toplum Kuruluşları***
BAHATTİN AKŞİT - AYŞE SERDAR - BAHAR TABAKOĞLU 664

ALEV ERKİLET

1990'larda Türkiye'de Radikal İslâmcılık..... 682

- ***Ercümend Özkan***
ALEV ERKİLET 684
- ***İslâmcılık ve Kuran***
SAİT ŞİMŞEK 698
- ***Hareket Dergisi (1939-1982)***
HAMZA TÜRKMEN 715

FERHAT KENTEL

*1990'ların İslâmî Düşünce Dergileri
ve Yeni Müslüman Entelektüeller*..... 721

- ***Ali Bulaç***
FATMA BOSTAN ÜNSAL - ERTAN ÖZENSEL 736
- ***Rasim Özdenören***
AHMET DEMİRHAN 760
- ***İsmet Özel: Dostların Eşiğindeki Diaspora***
YASİN AKTAY - ERTAN ÖZENSEL 782

MÜCAHİT BİLİCİ

*Küreselleşme ve Postmodernizmin
İslâmcılık Üzerindeki Etkileri*..... 799

YILDIZ RAMAZANOĞLU

Cumhuriyet'in Dindar Kadınları..... 804

- ***Gündelik Yaşamda Dinin Yeniden Keşfinin
Bir "Aracı" Olarak Kadınlar***
AYŞE SAKTANBER 813
- ***İslâmcı Kadının Siyasette Zaman Algısı Üzerine***
SİBEL ERASLAN 818
- ***Cemaatten Kamusal Alana İslâmcı Kadınlar***
CİHAN AKTAŞ 826

ŞENNUR ÖZDEMİR

MÜSİAD ve Hak-İş'i Birlikte Anlamak..... 837• **Nuri Pakdil**

IŞIK YANAR - ABDULLAH TOPÇUOĞLU..... 844

• **“Anadolu Sermayesi” ya da “İslâmcı Sermaye”**

ÖMER DEMİR..... 870

ŞABAN H. ÇALIŞ

Uluslararası İlişkilerin Dinî-Politiği..... 887• **İslâmcılık, Tercüme Faaliyetleri ve Yerlilik**

YÜCEL BULUT..... 903

• **İslâmcı Hareketlerin Sıradanlaşması**

OLIVIER ROY..... 927

S. SAYYID

İslâmcılık ve Postkolonyal Durum..... 936• **Bir Model Olarak Kemalizm
ve İslâm'ın Siyasallaşması**

S. SAYYID..... 948

ÖMER LEKESİZ

“İslâmî Türk Edebiyatı”nın Değişen Yüzü..... 962• **Sezai Karakoç: Bir Medeniyet Tasarımcısı**

TURAN KARATAŞ..... 979

HİLMİ MAKTAV

Kuran'dan Kuram'a İslâmî Sinema..... 989*Kaynakça'ya Dair*..... 1020*Kaynakça*..... 1040*Yazarlar Hakkında*..... 1065*Dizin*..... 1067*Seçme Metinler*..... 1081

Sunuş

TÜRKİYE'DE İSLÂM CİLİĞİN SİYASAL MARJLARI

Türkiye'nin siyasî düşünce tarihine damgasını vurmuş başka akımlara kıyasla, İslâmcılığın sınırlarını net bir biçimde çizmek daha zordur. Bu zorluk her şeyden önce İslâmcılığın belli sosyal bilimsel çözümler için baz alınan tanımlarına göre sıklıkla çok fazla genişletilebildiği halde, kendini İslâmcı olarak niteleyen kişi, grup veya düşüncelerin mukabil olmayan azlığından kaynaklanıyor. Türkiye'nin politik söylemlerinin alışıldık anlatılarından birisi Müslümanların oranının yüzde 99'u bulduğunu söyler. Tanım gereği bu oranın hepsi dinlerini ileri derecede yaşamakta olan Müslümanlar değilse bile, İslâm'ın şu veya bu düzeydeki siyasal çıkarları söz konusu olduğunda çok azı bile bu çıkarlar aleyhine bir tutumun içine girecektir. Türkiye'deki İslâmcı gündemin uzun süre en duyarlı konularından birisi olan ve artık bu siyasal istemin en

önemli sembollerinden birisi haline gelmiş olan başörtüsü konusunun süregiden yasak uygulamalarına halkın yüzde seksenine yakınının tepki gösterdiği biliniyor. İslâmcı diye bilinen parti veya politikacılara genel kitlelerden yönelen itirazın -bazı istisnalar hariç tutulursa- asla İslâm'ın yönetiminde veya hayatın herhangi bir aşamasında bir esin kaynağı olmasının kötü olduğu varsayımına dayalı bir itiraz olmadığı, aksine, İslâmcı denilen insanların "İslâm'ı temsil biçimlerine" yönelik bir hoşnutsuzluğa dayandığı da ayrı bir gerçektir. Burada İslâmcılığı temsil etme kalitesinin yükselmesi oranında İslâmcı siyasal hareketlere yönelen sempatinin artması olağan, ancak bu sempatinin en yüksek olduğu durumda bile dışarıda kalanların İslâmcı hareketlere karşı tavrı ile İslâm'a karşı olan tavırlarının ısrarla ayırt edilmesi Türk siyasal hayatının önemli *habitus*'larından birisi olarak kaydedilebilir. Burada bile anıtipati gösterenlerin büyük çoğunluğunun İslâmcı diye bilinenlere tavrı

ile İslâm'a karşı tavrı aynı değildir. Çoğu kez onları "hakiki Müslümanlıktan uzak" bile görürken, aslında İslâm'ın "mutlak iyi" olarak kodlanmaya devam edildiği görülür. Bu durumda İslâm ve Müslümanlığın siyasal temsiline karşı bir tepkiden ziyade bunu temsil edenlerin rolüne karşı bir tepki söz konusudur. İslâm'ın siyasal talepleri ifade etme ihtimaline karşı bütün Müslümanların katılımının gerçekleşmesi daha fazla sayıda insanın ortak değerini ifade eden bir temsil ihtimalinin ortaya çıkmasına bağlı olarak değişmektedir. Bununla birlikte İslâmcılığın belli bir düzeyinde dillendirilen şeriat talebine aynı halkın yüzde 10'lara kadar inen rağbeti göz önüne alındığında, İslâmcı siyasal alanın nasıl oynak bir demografik ve kültürel tabana dayandığı bir nebze anlaşılabilir.

Burada İslâmcı söylemin hangi özellikleriyle ayırt edilmesi gerektiği sorusu tabii ki en önemli konu gibi görünüyor. Sözgelimi, İslâm'ın siyasal menfaatlerini talep ettiği halde şeriatın uygulanmasına karşı çıkmak İslâmcı bir siyasal duyarlılığın bittiği yeri gösterir mi? Şeriat talebine indirgenmiş bir İslâmcılık varsayıldığında, bunu göstermesi kadar doğal bir şey olamaz. Fakat "şeriat" kavramı hakkında bizzat İslâmcılar arasında da yaşanan yoğun tartışmalar bu sınırı bu kadar net çizmemizi engelleyebilir. Bu durumda şeriat talebinde bulunup bulunmamanın İslâmcı bir siyasal zeminin başla-
yıp bittiği yer konusunda ayırt edici

olmayacağı söylenebilir. Çünkü, şeriat talebi çok nadir zamanlarda ve hareketlerde siyasal bir hedef olarak temayüz etmiştir. bizzat İslâmcı düşünce içerisinde varolan eleştirel birikim şeriat kavramının "şeyleştirilmiş" (*reified*) mahiyetine çoklukla dikkat çekmekte ve şeriat talep etmeyi en azından banal bir ifade biçimi olarak kodlamaktadır. İslâmcı entelektüel seviye yükseldikçe incelen siyasal ifade yolları içerisinde uygulanabilecek veya uygulanması talep edilebilecek bir paket hukuk sistemi olarak şeriatın muhaliği sorgulanamaz hale gelmektedir. Burada İslâmî kimliğin veya siyasal alanda bir Müslüman olarak yer almanın ne demek olduğu, ne tür taleplerle temayüz etmesi gerektiği, bu tür kavramlara indirgenemeyecek kadar karmaşıklaşmıştır. 31 Mart Vakası'nda siyasal taleplerini "Şeriat isteriz" diye ifade etmiş olanların niyetleri ve bununla ne demek istedikleri hâlâ yeterince tahlil edilmediği halde, İslâmcı siyasal söylemlerin hepsine bu tür bir talebi yakıştırmak da bu hareketlerin karmaşıklığını anlamanın önündeki en önemli engel olmaya devam etmektedir. Kendini kolaylıkla şeriat karşıtı olarak tanımlayan bir laikçi siyasal cephenin, son derece karmaşıklaşmış ve incelenmiş bir toplumsal hareketliliğe, esasen pek de basit olmayan ama kullanım biçimi itibariyle iyice basitleştirilmiş bir kavramı istihdam ederek yapıştırma tarzı da ayrı bir mütalaayı hak ediyor. Bunun için Cumhuriyet döneminde resmî ideolojinin söylem-

lerine kenarından bir müracaat yeterli olur sanırız. Bu, en azından şeyleştirme işleminin tek taraflı yapılmadığını gösterir. Bir resmî ideolojinin kabalığı veya basitliği düzeyinde, sadece resmî ideolojinin pratik husumet (ve tabii ki kimlik) ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde kodlanmış olan kavram kendi hasımlarını, kavramı aynı basitlikte karşılayarak tutunan kitleleri bulmakta ve kendi husumetinin mazeretini üretmekte zorlanmamıştır.

Dolayısıyla, belli seviyelerde popüler İslâmcılığın bu dil düzeyinde kaldığı da tabii ki gözardı edilemez, hatta bu tür ifade biçimlerinin sosyolojik anlamları üzerinde ayrıca durmak lazım. Şeriatın etimolojik veya terminolojik tahlilleri onu ne kadar İslâm'la özdeşleştirmeyi ve İslâm'ın kutsal veya teknik lügatçesine katmayı ve kendisine yüklenen negatif anlamlardan sıyırmayı başarabilirse başarsın, sonuçta Müslüman kitleler için bu özdeşleştirmeden ziyade laikçilerin yıllarca işledikleri propagandanın yüklediği anlam daha fazla geçerli olmaya devam etmektedir. O yüzden bir anket düzeyinde ifade edilen şeriata karşı takınılan tavırlar doğrudan İslâm'ın her çeşit siyasal tezahürüne karşı takınılan tavırlar olarak anlaşılabilir.

İSLÂMÇILIK KAVRAMININ ÇİFTE MEŞRUIYET SORUNU

İslâmcı söylemi ayırt edebileceğimiz sınırları çizmeye bizi zorlayan bir diğer etken de bizzat İslâmcılık kavramının tarih boyunca ve hâlâ yaşa-

makta olduğu ağır meşruiyet sorunudur. Bu meşruiyet sorunu sadece Türkiye Cumhuriyeti'nin laik yapısında İslâmcılığın bir "irtica" olarak kodlanmış olmasından ve İslâmcı bir siyasal programın önünün anayasal çerçevede tıkanmış olmasından kaynaklanmıyor. Doğrusu Cumhuriyet döneminde İslâmcılık olarak ortaya çıkan hiçbir hareketin siyasal programını demokratik siyasal katılım düzeyinde ifade yolları hiçbir zaman açık olmamıştır. En açık olduğu durumda bile İslâmcı bir motivasyondan kaynaklanan talepler "insan hakları", "demokrasi", "din ve vicdan özgürlüğü", "Türk halkının milli ve dinî karakterine sadakat", "millilik", "adalet", "ahlak", "aile değerleri" gibi söylemlerle dillendirilmiş veya gerekçelendirilmiştir. İslâmcı hareketlerin daha popüler zamanlarında ise yasal ve demokratik zeminde yer alma ihtiyacı hissetmeyen İslâmcılık, kendini en rahat şekillerde ifade yolunu bulmuşsa da, bu kadar rahat ifade edebildiği görüşlerin tahakkuku için sonu siyasî kinizmlere varacak imkânsız "devrim"lerden başka programlar önerememiştir. İslâmcı diye bilinen partilerin hiçbirisi İslâmcılığı açıkça ima edebilecek hiçbir program önerememektedirler. Kapatılan partilerin de bu gerekçeyle kapatılmış olması, bu konudaki verimsizliğin önemli bir nedenini oluşturmuştur.

Ancak İslâmcılık kavramının yaşadığı meşruiyet sorunu sadece devlet veya rejimin mahiyeti karşısında de-

ğil, aksine bizzat İslâmcı diye bilinenlerin kavramla ilgili kabulleri düzeyinde de yaşanıyor. İslâmcılığın hangi tanımı yapılırsa yapılsın, bu kavramın İslâmcılarca bile benimsenen bir şey olmaması üzerinde durmak gerekiyor. Bu ciltte İslâmcılık kapsamına alınarak incelenen hareketlerin çok azı kendilerine İslâmcı etiketini uygun görüyorlar. Önemli bir kısmının İslâmcı kimlikle nitelenmeye karşı güçlü bir muhalefetleri var. Üstelik bunların arasında İslâmcı nitelendirmesinin yaygınlaşmasına neden olan, en radikal değişimleri savunanlar da vardır. *Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce’nin İslâmcılık* cildinde ele alınan bütün hareketler teker teker bu açıdan incelendiğinde, neredeye İslâmcılık hiç kimsenin sahiplenmediği bir yafta olarak ortada kalacaktır.

Osmanlı’nın son zamanlarında devletin muhafazası için devletçi bir çözüm seçeneği olarak ortaya çıkan akımın, Cumhuriyet sonrasında, altmışlı yetmişli yıllara kadar İslâmcılık olarak isimlendirilmesi, çoğunlukla hareketin haricindekiler tarafından yapılmış bir şeydir. Ne bu ilk haliyle ne de son halleriyle harekete mensup olanların hiç birisi İslâmcı vasfını kayıtsızca kabullenmiş değildir. Seksenli ve doksanlı yıllarda zirvesine ulaşacak radikal İslâmcı düşüncenin bir ön-manifestosu niteliğindeki bir metni bu cildin sonuna özgün metinler bölümünde alıntılıdık. İbrahim Arif’in kaleme aldığı bu yazıda İslâmcılık kavramının Müslümanların on-

dört asırlık özgün geleneklerine yabancı bir ideolojik isimlendirme olarak reddedilmesi ilginçtir. Kavrama karşı bu soğuk tavır seksenli yıllarda da güçlü bir biçimde devam etmiştir. İslâmcı diye bilinenler kendilerine sadece Müslüman demeyi daha fazla tercih etmişlerdir. Gerçi burada Müslüman sözcüğünün bir kimlik ögesi olarak vurgulanması İslâmcı denilenleri ayırt etmeyi kolaylaştırıyor. Ancak tam da bundan dolayı, halkın yüzde 99’u kendisine Müslüman dediği bir toplumda, Müslümanlığının üzerinde biraz daha vurgu yapmak başkalarının Müslümanlığına itiraz eden dışlayıcı bir kategori oluşturabiliyor. Bu da yapılmadığıdaysa diğerlerinden daha farklı olarak İslâmcının nasıl ayırt edileceği bir sorun haline geliyor. Belli bir İslâmcı lehçede, Müslümanlığın vurgulanma biçimi tam da Türkiye’de Müslümanların bu demografik dağılımına bir itirazı dilendirmiş, bu yüzden abartılı olduğu iddiasını, zımnen de olsa taşımıştır. Bu da İslâmcı denilenlerle diğer Müslümanlar arasında bir kopukluğa sebep olduğu ölçüde İslâmcı kavramı bir siyasal kimlik ögesi olarak bu zararı gidermek üzere yardıma çağrılmıştır. Böylece İslâmcılık diğer insanların dinî konumunu sorgulayan, yer yer İslâm’dan dışlayan bir kategori olmaktan çıkıp, İslâm’ı bir geleneksel kültürel kimlik olmaktan öte sahiplenmeyi ve bunun siyasal temsili ni aramayı ifade eden bir kavram olmuştur.

Müslüman'ın İslâmcı kavramının karşısında tercih edilmesini belirleyen bir duyarlılık da, İslâm dininin hayatın siyasî, ahlakî, dinî, dünyevî veya uhrevî ayırımına dayalı seküler eğilime karşı, bütün bunların birliğini öngördüğü gibi bir açıdan son derece İslâmcı bir duyarlılık olmuştur. Siyaseti dinden ayırma çabasına karşı çıkmak adına, siyaseti İslâm'a dışsal bir şeymiş gibi sunma çabalarına bir tepki olarak, İslâmcılık yerine Müslümanlığa yapılan vurgu, sonuçta bilimsel analizler açısından İslâmcılık denilen alanı ayırt etmeyi zorlaştıran bir rol oynamıştır.

Diğer yandan, İslâmcılığı, şu veya bu yolla İslâm'a referansla siyasal katılımında bulunmak olarak en geniş çerçevede tanımladığımızda, bu haline bile katılamayacak nitelikte bazı hareketleri bu ciltte İslâmcılık kapsamında ele aldık. Bu tür hareketlerin anti-politik tutum ve görüşlerinin İslâm'ı salt bir din, hayat yolu ve kültürel bir temel olarak almaya yatkın kodlamaları, doğrusu bu hareketleri bir tür karşı İslâmcılık olarak almayı daha fazla gerektirirdi. Bazı Nurcu hareketlerle, Işıkçılık gibi hareketlerin bu tür söylemleri bu çerçevede altı çizilmesi gerekenlerden. Ancak ne kadar anti-politik söylemleri dillendirseler de, gerek, cemaatleşme biçimleri, gerek hâkim oldukları ekonomik, toplumsal ve kültürel networklarla hiç biri siyasetin dışında kal(a)mayan bu hareketlerin, İslâmcılık adına ortaya konulan gayri safi si-

yasi hasılanın toplamına dahil edilmeleri kaçınılmaz görüldü. Bütün bunları söylerken İslâmcılık için belli bir tanımın ayırt edilmesi zaruretinin daha fazla arttığının farkındayız.

İSLÂMÇILIĞI TANIMLAMAK

Okuyucu bu ciltte yer alan yazıların büyük bir kısmının, İslâmcılığın belli bir tanımı olmadığı iddiasıyla başladığını ve kendi söylediklerini belli İslâmcılık tanımlamalarına dayandırdığını fark edecektir. Bu tanımlama çabalarının büyük kısmını, dindar bir Müslümanlığın sosyal tezahürünün, siyasal denilen İslâm'la farkının ayırt edilmesindeki sıkıntular zorluyor görünüyor. Gündelik hayatında yaptığı bütün tercihlerde, eylemlerinde, dinî bir metinle uyumlu olmayı gözetten bir insanın siyasal tercihlerinde veya katılımında bu metne uygunluğu gözetmemesi düşünülebilir mi? Diğer yandan, bir insanın siyasal davranışını sadece devletle veya yönetim şekliyle ilişkilerine indirgemeyen bir siyasal analiz karşı karşıya olduğumuz olgu karşısında daha bir ihtiyaç olarak kendini dayatmaktadır. Yazıların büyük bir kısmı tam da bu meseleler karşısında, kendi işlemsel (*operational*) İslâmcılık tanımını yaparak yola çıkıyor. Doğrusu herkesin İslâmcılık adına dikkat çektiği hususları temellendirmek üzere kendi tanımına sahip olması ve bunu bir işlevsel tanım olarak ortaya koyması normal. Herkesin kendi tanımından ayrı olarak İslâmcılık üzerine bir ciltte kap-

sanar hareket ve eğilimlerin İslâmıcı olarak nitelenmesini anlamlı kılacak genişlikte bir tanım aralığına ihtiyacımız var. Bunun için ilk yapmamız gereken “siyasal” kavramına bir açıklık getirmek olmalıdır. Çünkü İslâmıcılık her şeyden önce bir siyasal eğilim veya oluşumdur.

Siyasal, en geniş anlamıyla bir kimlik ve aidiyetin başladığı yerde ortaya çıkan ve insanın bu taraflaşmalarda kendi pozisyonunu belirlemesiyle somutlaşan bir şeydir. Siyasalın bazı momentlerinde bu dost-hasım ilişkisi muğlaklaşabilir, karışabilir, yumuşayabilir hatta iyice belirsizleşebilir. Ama bütün bu gelişmeler bile esas itibarıyla var olan bazı temel ayrımların ekseninde cereyan eden farklı siyasî tutumlar olarak cereyan eder. Bu anlamıyla İslâmıcılığın özsel olarak dayandığı dost-hasım ilişkisinde sınırların aynı görünüm altında farklı siyasî tutumları tespit edebilmesi, İslâm’ın siyasalın kurucu unsuru olmaktan çıkmasını göstermez. Bu unsur sadece dostların tavırlarını değil, tabii ki düşmanların da, muğlakların da pozisyonunu kurmakta bir başarı kaydetmektedir.

Bu anlamıyla “siyasal” hayatın her aşamasında olan bir şeydir. İnsanlar belli bir aidiyet duygusuyla hayatlarıyla ilgili kararlar almaya başladıkları andan itibaren siyasal alanın içine girerler. Bu andan itibaren “biz” ve “onlar” ayrımına girmeye başlarlar. En demokratik, uzlaşmacı, müzakereci, hatta barışçı siyasetin olmazsa olmaz

davranış örüntüsü bu ayırmadan başkası değildir. Siyasalın temel düzeyinin meşruiyetiyle ilgili normatif bir karar vermek gerekmez belki ama, şunu da söylemekten çekinmeyelim ki, toplumsallığın bir verimi varsa bunun kaynağı, siyasal ayrımların sağladığı bir bereketten başkası değildir.

Bu çerçevede İslâmıcılığı, siyasal davranışın Müslümanlık algısıyla bulunduğu her noktada ortaya çıkabilen bir kimlik, bir algı olarak düşünebiliriz. Ne tür bir İslâm yorumuna sahip oldukları önemli olmaksızın, siyasal pratiğinin merkezine İslâm’ı koyan her türlü Müslüman oluşumu İslâmıcılıktır. Takdir edilebileceği gibi bu tasvir, “siyasal” ile “İslâm’ın” her zaman birbirini çeken, hatta birbirlerine karşı asal kalmalarına izin vermeden bir muhtevaya sahip olduklarını söylüyor. Ancak, tabii ki bu kadar geniş bir İslâmıcılık tanımı bir siyasal düşünce olarak İslâmıcılığı ayırt etmeye yeterince yardımcı olmaz. Bir adım daha ilerisinde S. Sayyid’in İslâmıcılık hakkındaki tanımını baz alabiliriz: Bir Müslüman olarak ilişkilerini İslâm’ın tarihsel formasyonu ve geleceğinin içinden konumlandırarak, bunu kendine bir davranış ufku kılma projesine İslâmıcılık diyebiliriz. İslâmıcı da İslâmî sayılan metinlere dayalı bir dili veya değişik şekilleriyle İslâm örneğinden esinlenilmiş bir dili kullanarak tasvir edilmiş bir ütopya doğrultusunda hareket eden kişidir. Görünüm biçimleri ve hareket hızı büyük ölçüde hayatın olumsuzluğu ve

hızına bağlı olarak değişen bu harekette hiç değişmeyen, ilişkilerin tam da bu ütopyadaki ilişkilere paralel tasavvurudur. Burada kendine İslâmcı demeyenlere de bulaşan bir şeyler olması, kavramın sosyolojik işlemsel tanımının işlevinden kaynaklanır. Yoksa burada insanları kendi istemedikleri şekillerde tanımlamakta ısrar etmenin fazla bir anlamı yoktur.

İSLÂMÇILIĞIN TARİHSEL KÖKENLERİ VE EKLEMLENMELERİ

İslâmcılığı böyle tanımlayınca, bunun tarihsel bağlamını veya kökenlerini ortaya koyma konusunda da bir mülahazaya ihtiyacımız olacağı açıktır. Kavramın ilk kullanılışı (ama bir türlü kapsadığı kitleler nezdinde bile yaygınlaşamamasına rağmen) 19. yüzyılın son çeyreğine gidiyor. Jöntürklerin de entelektüel katkılarıyla Panislâmist politikalar paralelinde Osmanlı'nın bekası ve muhafazası için sarılınmış bir refleks olarak yeniden keşfediliyorsa da, bugün yukarıda zikrettiğimiz tanımıyla İslâmcılık olarak ayırt edilebilecek düşünce, eylem ve unsurların önemli bir kısmına, İslâm tarihinin başından itibaren, İslâm toplumlarının refleksleri olarak sıkça rastlanmıştır. Hatta ilk İslâmcı hareketin körükörüne taklide karşı akla, İslâm'ın bütün boyutlarıyla hayata geçirilmesine, Müslümanların bir lidere (imama) sahip olmalarının inançlarının ayrılmaz bir parçası olduğuna ve mevcut yöneticilerin İslâm'a uygun hareket etmeleri gerekti-

ğine, Müslümanca bir eylemin inancın ayrılmaz bir parçası olduğuna (amel-iman/eylem-düşünce bütünlüğüne) ve insan iradesine vurgu yapan *Mutezile* tarafından sistematize edilmiş olduğu bile söylenebilir.

Mutezilenin iradeye yaptığı vurgunun ilk İslâmcı söylemin ana temalarından olması şaşırtıcı değildir. Althusser'in ideoloji analizleri siyasal hareketleri mümkün kılan en önemli etkenlerden biri olarak aktörlerinin "özne"ye olan inancına haklı olarak önemli bir vurgu yapmıştır. İrade vurgusu, ahlakî davranışı da mümkün kılan bir şey olmakla birlikte İslâm tarihi boyunca kadercı bir teveküle gark olup günü, gücü ve dini kaçırılmış bir geleneksellik biçimine karşı işleyen bir tema olmuştur. Mutezilenin İslâm tarihinde kolayca bir etkide bulunmuş olmasının sebebi dayandığı söylemin güçlü makul gerekçelere sahip olmasındandı. Bu gerekçeler tarih boyunca Müslümanların *Tecdit* dedikleri ritmik düşünsel veya pratik ıslah hareketlerini beslemiştir, ki bütün bu hareketler tarihsel İslâmcılıklar olarak adlandırılabilir. Nitekim bu hareketlerin tarihteki bütün taşıyıcıları Mutezili olmamış, hemen hemen aynı gerekçeleri başka kılıklar altında başka İslâmî gruplar, mezhepler veya hareketler seslendirmişlerdir. Modern İslâmcılığın oluşumunu belirleyen kendine özgü siyasî ve kültürel şartlarının yanı sıra, bu gerekçelerin de aslî bir etkide bulunmuş olduğuna kuşku yoktur. Bununla birlikte

İslâmcılık her şeyden önce İslâm'ın saldırıya uğradığının düşünüldüğü durumlarda daha fazla hissedilen ve daha fazla şekillenen bir şey olmuştur. İslâm'ın değerlerinden bir uzaklaşma yaşandığı, toplumsal ahlaksızlıklar, eşitsizlikler ve baskılar baş gösterdiği zaman, bunlara karşı itiraz söylemlerini örgütleyen referans olmuştur.

Daha çağdaş İslâmcılığın büyük ölçüde bir *anti-kolonyalist söylem* olarak temayüz etmesinin temel sebebi İslâm'a ait sayılan toprakların istilasına karşı sergilenen refleksin yine İslâm'a atıfla kurulabilmiş olmasından kaynaklanıyor. 19. yüzyılın son çeyreğinde bu söylem henüz İslâm'ın siyasal bedeninin hasta da olsa hayatta olduğu bir durumda devletin bekası ve muhafazasını talep eden muhafazakâr bir söylem olarak temayüz etmiştir. Cumhuriyet'in kurulmasından sonra ise İslâmcılık hiçbir zaman tamamlanmamış bir kurtuluş mücadelesinin ukdesini dillendirmiş, Türkiye hiçbir zaman doğrudan sömürgeleştirilmemiş olsa da, Türkiye örneğinde bir kendi-kendini sömürgeleştirme sürecine işaret etmiş ve hep bir yenden kurtuluş mücadelesine davet eden bir söylem etrafında şekillenmiştir. Bu söylemler onun milliyetçilik, muhafazakârlık ve genel anlamda sağcılıkla geçişliliğini sağlayan kapıları oluşturmuştur. Bununla birlikte Cumhuriyet öncesi İslâmcılıkla Cumhuriyet sonrası İslâmcılığı birbirinden ayıran bazı koşullar olmuştur.

Cumhuriyet sonrası İslâmcılık da kendi içinde değişik dönemsellemelere konu olsa da esas itibarıyla Osmanlı'daki gibi bir devlet hareketi olmaktan çıkıp bir halk hareketine dönüşmüştür. Gerçi Osmanlı'da da zaman zaman hak, adalet ve aş taleplerini gerekçelendirmiş bir söylem olarak İslâmcılığın bir halk hareketi olarak işlev gördüğü durumlar çok olmuştur. Ancak ismi konulmuş, evrensel, uluslararası boyutları olan bir hareket olarak Panislâmizm politikalarına paralel olarak çıkışı, devletin bekası ve muhafazasını öncelemiştir. Bu ciltte yer alan yazısında Ali Bulaç bu temel farka "İslâmcılık" ve "İslâmî hareket" arasında bir ayırım yaparak karşılık veriyor. Cumhuriyet sonrası dönemde İslâm'dan soyutlanarak halka da yabancılaşan devlete karşı İslâmî Hareket sivil, halk taleplerini dillendiren, kitlelerin merkeze yürüyüşünü ifade etmiştir.

ANTI-KOLONYALİZM VE ULUSLARARASI BAĞLAM

Bu ciltte yer alan yazılar, kesin çizgilerle ayrıştırılmadıysa da, İslâmcılığın Cumhuriyet sonrası, Tek Parti, Demokrat Parti, 1960-1980 arası, seksenler ve doksanlar ile 28 Şubat sonrası gibi dönemlerinin ayırt edilebilmesini sağlayacak vurgulara veya yoğunlaşmalara sahiptir. Kuşkusuz her bir dönemin İslâmcılığının söylemsel içeriği içerisinde altı çizilecek önemli temalar vardır. Hızlı bir tarama-özetlemeyle, altmışlı yıllara kadar büyük